

hun activiteiten en het gebruik dat zij van reclame maakten om de consument aan zich te binden of bij de concurrent weg te kapen.

Hoewel het boek geen catalogus is, is het door de brede opzet als het ware een overzichtstentoonstelling op zich. Het is goed gedocumenteerd met noten per hoofdstuk en een uitgebreide literatuurlijst. De vele interessante feiten en anekdotes dragen ertoe bij dat het zeer leesbaar en toegankelijk is. Aangezien een kwart van het boek aan keramisch koffiegerei is besteed, waarbij het porselein dat door de VOC vanuit China en Japan werd ingevoerd en verschillende Nederlandse (porselein)fabrieken de revue passeren, komen met name liefhebbers van keramiek ruimschoots aan hun trekken. Door de vooral beschrijvende aard van de hoofdstukken zijn echte diepgang en analyses echter achterwege gebleven. In de inleiding wordt gesteld dat de geschiedenis van de koffie in Nederland een braakliggend terrein is en dat de bestaande literatuur fouten en misverstanden bevatten en dat daarom bij de opstelling van het boek is uitgegaan van primaire bronnen, doch de vragen die dit bij de lezer oproept, worden niet beantwoord. Weliswaar heeft primair bronnenonderzoek, bijvoorbeeld onderzoek van boedelinventarissen, veel wetenswaardigheden opgeleverd, die in de verschillende hoofdstukken zijn verwerkt, bijvoorbeeld de geschiedenis van bepaalde koffiehuisen en het gebruik van koffie in brede lagen van de bevolking, doch in hoeverre deze informatie nieuwe inzichten biedt, wordt niet duidelijk. Hierdoor ontstaat bij de lezer de indruk niet veel nieuws te lezen. Dit doet er echter niet aan af dat het boek veel leesgenot verschaft en een breed publiek zal aanspreken.

Simone Wijna

MIDDELEEUWEN

M. Boone, *La draperie ancienne des Pays-Bas. Débouchés et stratégies de survie (14e-16e siècles). Drapery production in the late medieval Low Countries. Markets and strategies for survival(14th-16th centuries)* (Leuven-Apeldoorn: Garant, 1993, 267 blz., ISBN 90 5350239 4).

Bij de behandeling van de draperie in de Nederlanden tijdens de late middeleeuwen en de beginfase van de nieuwe tijd blijft men nog steeds schatplichtig aan het magistrale schema, eertijds ontworpen door de legendarische Henri Pirenne. Hij stelde dat de economische en sociale geschiedenis van de Nederlanden beslist sedert de dertiende eeuw beheerst werd door de steden in Vlaanderen, Brabant, Luik en Holland, waarvan de productie van fijn luxe-laken, gemaakt van de beste Engelse wol, de Europese markten veroverde. Deze industrie en de internationale handel eraan verbonden werden gedirigeerd door vroeg-kapitalistische koopliedememers, die tegelijk een stevig stedelijk netwerk, een infrastructuur van jaarmarkten en een actieve internationale handel in het leven riepen. Binnen deze parameters vond een krachtige bevolkingsgroei plaats tot omstreeks 1300, waarna de moeilijkheden opdoken. De specialisatie in een produkt van hoge kwaliteit was ongetwijfeld een voordeel, doch een dergelijk produkt was afgestemd op een dunne maatschappelijke bovenlaag en hing af van handelsroutes, blootgesteld aan oorlogen en onderbrekingen van de grondstof fentoevoer, met name de kostbare Engelse wol. Verergerd door hongersnood en door de 'zwarte dood' leidden deze factoren na 1300 tot een algemene recessie.

Dit dramatisch scenario van Henri Pirenne was bij uitstek op het lijf geschreven van de grote

centra in Vlaanderen, waaronder Gent en Douai, die in deze publikatie behandeld worden door respectievelijk Marc Boone ('L'industrie textile à Gand au bas moyen âge ou les resurrections successives d'une activité réputée moribonde', 15-58) en Martha Howell ('Weathering crisis, managing change. The emergence of a new socioeconomic order in Douai at the end of the Middle Ages', 85-118). Beide auteurs gaan bijgevolg in op de visie van Henri Pirenne, die met betrekking tot Douai bovendien in ruime mate is afgeleid van het omvangrijk oeuvre van Georges Espinas.

Andere referaathouders nemen als uitgangspunt de meer recente autoriteit van Herman van der Wee, zeker wanneer ze handelen over andere dan de traditionele draperiecentra van groot formaat in Vlaanderen.

Aldus Peter Stabel, die het in zijn referaat heeft over de kleine draperiecentra in Vlaanderen van de veertiende tot de zestiende eeuw ('Décadence ou survie? Economies urbaines et industries textiles dans les petites villes drapières de la Flandre orientale, 14e-16e s.', 63-82). Meer bepaald gaat hij uit van het nog vrij recent economisch verklaringsmodel van Herman van der Wee, geheten 'product life cycle': dit model situeert de theorieën over de verstedelijking in de Zuidelijke Nederlanden in het perspectief van de evolutie van de industriële infrastructuur en vooral van de exportindustrieën, waarbij een cyclus samenvalt met een welbepaalde tijdsspanne.

Zo ook verder Hanno Brand, die in zijn referaat het probleem aansnijdt van de draperie in verval te Leiden in de eerste helft van de zestiende eeuw ('A medieval industry in decline. The Leiden drapery in the first half of the sixteenth century', 121 -147). Onder andere beroept hij zich op het terecht briljante boek van Herman van der Wee over de opgang van de Antwerpse markt. In dit werk wordt aangetoond hoe het verlies van afzetmarkten te wijten was aan de perikelen rondom de internationale handel met het *Balticum* en met Midden- en Zuid-Duitsland.

Een derde en tevens zeer recente autoriteit is John P. Munro, die door Patrick Chorley wordt geciteerd bij de aanvang van zijn referaat over de 'lichte draperieën' te Rijsel, Atrecht, Doornik en Valenciennes, doordat hij de herleving van de lichte draperieën op het einde van de middeleeuwen heeft bestempeld als 'het herrijzen van een oude Vlaamse nijverheid'. Eerlijkheidshalve moet worden gezegd dat de referaathouder zelf ook een autoriteit in deze materie is ('The 'Draperies légères' of Lille, Arras, Tournai, Valenciennes. New materials for new markets?', 151-165).

Vermits het thema van het colloquium (afzetmarkten en overlevingsstrategieën) in hoofdzaak de problematiek van de produktiecentra aangaat, was het te verwachten dat het louter commercieel aspect met slechts twee referaten veeleer stiefmoederlijk aan bod zou komen. Zo heeft Simonne Abraham-Thisse het over de handel in Vlaams laken in Noord-Europa ('Le commerce des draps de Flandre en Europe du Nord: faut-il encore parler du déclin de la draperie flamande au bas moyen-âge?', 167-204). Verder handelt Rudolf Holbach over de voor de laat-middeleeuwse draperieën zo cruciale factoren van het 'putting-out' en het 'verlegen' inzake de voorziening in grondstoffen en/of het toekennen van krediet voor de aanschaf van grondstoffen ('Some remarks on the role of 'putting-out' in Flemish and Northwest European cloth production', 207-249). Door de keuze van hun onderwerp vormen beide laatste referaten wel een uiterst passend sluitstuk op de bijdragen betreffende de produktiecentra.

J. P. Peeters

Vlaamse miniaturen voor Van Eyck (ca. 1380-ca. 1420). Catalogus, Cultureel centrum Romaanse Poort, Leuven, 7 september- 7 november 1993 (Corpus van verluchte handschriften